

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Global Governance

Veronika Burešová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Global Governance

Veronika Burešová

Vedoucí práce:

PhDr. Magda Leichtová, Ph.D

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, prosinec 2011

.....

1 ÚVOD	4
2 GLOBALIZACE.....	5
1. Debata o globalizaci	5
2. Změny ve vojenství.....	7
3. Základní pohledy na politickou globalizaci.....	9
4. Důsledky globalizace	14
3 GLOBAL GOVERNANCE.....	15
1. Koncept global governance	15
2. Transnacionální vztahy	266
3. Normativní otázky.....	27
4. Témata v konceptu global governance	28
5. OSN	32
4 ZÁVĚR.....	36
5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	37

1 ÚVOD

Global governance je fenoménem naší doby úzce související s globalizací. Z politiky organizované kolem jednoho centra se přechází na komplexnější systém vládnutí. Výkon vlády na bázi *governance* sestává z celé řady aktérů, kteří se na ní podílejí a to jak ze sféry státní či veřejné, tak ze sféry nestátní, soukromé. Dochází tak k dekoncentraci moci v rámci výkonu vlády a politická hierarchie se rozlévá do poměrně decentralizované sítě vztahů, která zahrnuje aktéry ze všech sfér moderní společnosti. Tato komplexní struktura vládnutí je velmi nepřehledná a vztahy v ní jsou značně proměnlivé, což způsobuje problém legitimacy. V této práci se zaměřuji na *governance* na globální úrovni, kde je situace ještě složitější, protože na této úrovni nikdy neexistovala centrální autorita. Činnost států, transnacionálních korporací a dalších aktérů globálního systému vedla k jisté institucionalizaci v některých oblastech – řada oblastí je upravena systémy norem či pravidel ve formě mezinárodních režimů, např. režim lidských práv, režimy upravující mezinárodní obchod, či o nešíření jaderných zbraní. Snad nejcitovanější autor ve spojení s *global governance*, James Rosenau, nazval současnou situaci jako „vládnutí bez vlády“. Tímto popisem současného stavu chtěl upozornit na existenci mnoha komplexních pravidel, kontrolních mechanismů a překrývajících se politických kompetencí, kde však chybí nadřazená politická autorita, jež by byla charakterizována právem a schopností vynutit si dohodnutá pravidla. Prostor, který zde vznikl se vyznačuje velkou flexibilitou a nepředvídatelností, takže jednotliví aktéři jsou nuceni reagovat pružně a novými způsoby na vzniklé situace. Globální vládnutí je poměrně širokým konceptem, který je se kromě popisu formálních institucí a organizací zaměřuje i na řadu dalších aktérů a procesů s ním spojených. V první kapitole této práce se pokusím stručně shrnout fenomén globalizace a její hlavní myšlenkové směry, debatu o globalizaci, různé pohledy na ni a v neposlední řadě také důsledky globalizace. V další kapitole se pak zaměřím na samotné *global governance* a zejména na různé pohledy jednotlivých autorů na něj, dále se budu věnovat tématům které *global governance* přináší.

2 GLOBALIZACE

1. *Debata o globalizaci*

Dle Barši debata o globalizaci zatím prošla dvěma fázemi. V první fázi během 70. a 80. let 20. st. se debata soustředila na dichotomii stát versus trh a čerpala hlavně z oblasti politické ekonomie s důrazem na transnacionální aktéry. V průběhu 90. let se však začalo více uvažovat o politické dimenzi globalizace, na globalizaci začalo být více nahlíženo jako na sociální proces. Zatímco v první fázi debaty se hovořilo především o vlivu transnacionálních korporací, během 90. let se začalo diskutovat o transnacionálních nátlakových sítích, transnacionálních sociálních hnutích, mezinárodně činných nadacích a humanitárních organizacích, médiích, politických stranách, církvích aj. V této druhé fázi debaty se logicky také začalo uvažovat o tom, zda nevzniká v rámci těchto globálních sítí nový model globální správy založený na horizontálních strukturách, podporovaný různými aktéry či sítěmi aktérů z různých úrovní, přičemž žádný z těchto aktérů není jednoznačně dominantní.¹

Dle Giddense se v debatě o globalizaci objevily dva hlavní proudy pohledů na ni. Klasičtí sociální demokraté globalizaci vidí jako pouhý mýtus či jako pokračování již dlouhou existujících trendů. Tvrdí, že globalizace je pouhým výmyslem neoliberálů. Proti tomuto názoru stojí názory, že globalizace je velmi pokročilým jevem a národní stát ztrácí svoji suverenitu a politici přestávají disponovat faktickou mocí. Giddens uvádí, že globalizace je zpravidla chápána jako globalizace ekonomická, která zahrnuje vztahy napříč celým světem. Někteří autoři uvádějí, že národní ekonomiky a hospodářské politiky jednotlivých států, pomalu ztrácejí v globální ekonomice na významu. Tento názor se však setkává s kritikou – velká část obchodu si stále zachovává regionální povahu a plně globalizovaná ekonomika funguje spíše na úrovni

¹ <http://denikreferendum.cz/clanek/6261-totalni-levicovy-kosmopolitni-nesmysl> - staženo dne 1.12.2011

finančních trhů. Jak tvrdí Giddens, chápání globalizace ve smyslu celosvětového spojování a to zejména na poli ekonomickém, je nesprávné. Hlavním aspektem globalizace je transformace vnímání času a prostoru. V dnešním světě nás ovlivňují i události, které se odehrávají na úplně opačném konci světa a naopak naše konkrétní rozhodnutí mohou mít globální dopad (Giddens 2001: s. 32-34).

Nezastupitelnou roli v našich životech hraje neustálý pokrok v oblasti komunikací a informačních technologií. Dnešní svět, včetně těch nejchudších oblastí, je neustále ovlivňován elektronickou komunikací, což má značný dopad na náš každodenní život. Mění se podoba národních států, které jsou v některých oblastech značně oslabovány. Na druhou stranu tlak globalizace směrem dolů přináší nové možnosti pro obnovu místních identit. Tlaky globalizace působí i do stran, vznikají např. nové ekonomické a kulturní regiony, které často jdou skrze hranice národních států. Státy si dle Giddense sice zachovávají autoritu a disponují správní, ekonomickou a kulturní mocí – tyto pravomoci však budou moci vykonávat pouze, budou-li aktivně spolupracovat s jinými státy, s vlastními oblastmi či regiony, nadnárodními skupinami a organizacemi (Giddens 2001: s. 35-36). Spíše než název „vláda“ bude výstižnější pojem „systém vládnutí“. Autor také zpochybňuje názory, které tvrdí, že globalizace je jakýmsi přirozeným procesem, který vzniká samovolně jako produkt naší doby. Připomíná, že k procesu globalizace značně přispívají státy, firmy i další skupiny – ukazuje to na příkladu výzkumu financovaného vládami, který napomohl zrodu satelitních komunikací a podobně tomu bylo i v počátcích internetu. Expanze světových trhů byla silně podpořena vládami, které vydávaly dluhopisy, aby zajistily finanční prostředky na financování domácích závazků. Liberalizační a privatizační programy přispívají ke zvýšení globálního obchodu a hospodářské výměny. Toto jsou jen některé z argumentů, které podporují názor, že globalizace není pouhým samovolným procesem, ale je silně podporována mnoha aktéry na světové scéně. Globalizace představuje složitý systém procesů, který mění způsob života na celém světě a zejména v rozvojových zemích a přitom vytváří nové

nadnárodní systémy a síly (Giddens 2001: s. 36-37). Globalizace je primárně užívána ve smyslu globalizace světové ekonomické aktivity. Finanční liberalizace zdánlivě vytvořila svět bez hranic, což ovšem napomáhá mezinárodní kriminalitě a způsobuje značné problémy chudším zemím. Hranice národních států jsou propustnější než dříve. Státy si sice zachovávají svoji suverenitu, autorita vlád se však rozpadá.

Stále více se ukazuje, že lidské aktivity mají ničivé a někdy až nevratné dopady na životní prostředí a svět se musí snažit tyto škodlivé dopady udržet v přijatelných mezích a napravit tyto škody. Propojení mezi chudobou, populací, spotřebou a životním prostředím a systémovou povahu jejich interakcí je dnes mnohem zřetelnější a jasnější. Nyní je nutné vytvořit integrované, globální přístupy k jejich zvládnutí a snažit se o celosvětový trvalý rozvoj (Wilkinson 2005: s. 30).

2. Změny ve vojenství

Od doby, kdy USA použily atomovou bombu při útoku na Japonsko, ničivost jaderných zbraní obrovsky stoupla. Na vývoj těchto zbraní byly za posledních několik desetiletí vynaloženy miliardy dolarů, zejména USA a SSSR. Napětí mezi oběma zeměmi sice předešlo otevřenému konfliktu mezi nimi, je třeba však zmínit, že vývoj nukleárních zbraní způsobil obrovské ohrožení lidstva, protože absorboval peníze, které mohly být použity na mnohem hodnotnější účely (Wilkinson 2005: s. 30). Vlastnictví jaderných zbraní se stalo znakem moci jednotlivých států a potenciálním štítem proti nepřátelskému světu (Wilkinson 2005: s. 30) Všichni stálí členové Rady bezpečnosti považují za nutné vlastnit jaderné zbraně, avšak do jejich vývoje investovaly i další země – Argentina, Brazílie, Indie, Pákistán, Izrael, Severní Korea či například Jižní Afrika, a mnohé další země věří, že s vývojem brzy začnou. Současně se také rychle vyvíjí obchod s konvenčními zbraněmi, zejména do rozvojových zemí – třetí svět se výrazně militarizoval, namísto aby finanční prostředky byly

vynakládány na potřebný ekonomický a sociální rozvoj. Zmírňování napětí mezi USA a SSSR od 80. let 20. století započalo proces snižování zásob jaderných zbraní na obou stranách. Konec konfliktu Západ-Východ však nepřinesl konec šíření jaderných zbraní, dokud budou tyto zbraně existovat, riziko jejich použití přetrvává. Svět nyní stojí na počátku dalšího závodu v nabývání zbraní hromadného ničení. Nejedná se však již pouze o zbraně nukleární, ale také o zbraně biologické či chemické. V globálním světě to nejsou již pouze státy, které jsou aktéry tohoto „nového závodu ve zbrojení“, novými aktéry jsou také drogové kartely, politická hnutí či teroristické skupiny. Do boje proti tomuto zbrojení také vstupuje mnohem širší škála zájmů a motivací, než tomu bylo dříve – tyto faktory je tedy potřeba zvážit a zahrnout při plánech na zabraňování šíření zbraní hromadného ničení. Bude také hrozit větší počet neočekávaných válek vzhledem k vyššímu vyzbrojení mnoha států. Strategický terén je nyní velmi odlišný od toho, který zde byl třeba jen před několika málo lety. Pro mnoho lidí jsou však tyto zbraně abstraktní a vzdálenou hrozbou ve srovnání s hrozbou, kterou pro ně představují konvenční zbraně. To, že období od r. 1945 bylo mírové, lze tvrdit pouze v omezeném smyslu, že nebyla žádná otevřená válka mezi hlavními mocnostmi. Pro většinu světa to bylo období s poměrně frekventovanými válkami, v nichž byly USA a SSSR přímo zapojeny, nebo jejich podpora byla klíčovým faktorem – všechny tyto války se odehrávaly ve třetím světě, celkem jich bylo 138 s přibližně 23 miliony mrtvých, nejhrůznější byly z hlediska počtu obětí válka v Koreji a ve Vietnamu (Wilkinson 2005: s. 31). Tyto konflikty silně podpořily obchod se zbraněmi, který nejvíce podporovaly právě USA a SSSR. Přemíra zbraní, zejména těch menších, která zbyla z této éry je klíčovým faktorem pro existenci mnoha dnešních konfliktů. I dnes nadále pokračuje obchod se zbraněmi. Ačkoliv poptávka značně klesla v mnoha zemích kvůli ekonomickým problémům nebo se již země necítí ohrožené tolik, jako v období studené války, v některých zemích stále poptávka neklesá. Pět stálých členů Rady bezpečnosti poskytuje 86 % zbraní k exportu do rozvojových zemí.

Vzestup civilních konfliktů – mnohé byly pozůstatky studené války (Afghánistán, Angola), jiné byly přivezeny koncem studené války či pádem starého režimu v dané zemi (Ázerbájdžán, Bosna, Somálsko aj.). I přes přetrvávající rizika vzniku mezistátního konfliktu, celá řada konfliktů se po konci bipolárního konfliktu odehrávala či stále odehrává uvnitř jednotlivých států (Jemen, Rwanda, bývalá Jugoslávie aj.), což přineslo mezinárodnímu společenství nelehký, nový úkol. Dříve OSN do vnitrostátních konfliktů nezasahovala, Charta OSN deklarovala snahu o mír a bezpečnost v konfliktech mezi státy a nepředpokládala, že by Organizace měla jakkoliv zasahovat do vnitřních záležitostí suverénních států. Pod nátlakem veřejnosti je však třeba v případech, kdy násilné spory uvnitř států vedou k rozsáhlému lidskému utrpení či ohrožení bezpečnosti sousedních států, aby OSN zasáhla (Wilkinson 2005: s. 32).

Na konci 2. světové války se USA staly jedinou prospívající průmyslovou ekonomikou a byly tak vsazeny na místo ekonomického vůdce. USA společně s Velkou Británií položily základ mezinárodním institucím, které měly ozdravit ekonomiku, zaměstnanost a ekonomickou stabilitu. Tak vznikly brettonwoodské instituce, Obecná dohoda o tarifech a clech, či Marshallův plán na pomoc Evropě a byl položen základ nejrychlejšímu a trvalému rozvoji mezinárodní ekonomiky v historii. Výrazně také začal stoupat význam transnacionálních korporací (TNCs). Zprvu velmi rychlý poválečný ekonomický růst mnoha zemí včetně těch rozvojových, byl v 70. letech zpomalen (Wilkinson 2005: s. 32-33).

3. Základní pohledy na politickou globalizaci

Anthony McGrew rozlišuje zastánce různých pohledů na globalizaci na tři základní skupiny.

První skupinou jsou globalisté, kteří čerpají hlavně z první fáze debaty o globalizaci a upozorňují hlavně na stále větší bezmocnost a neúčinnost národních vlád v globalizovaném světě, řízeném nadnárodním kapitálem. V silách národních vlád není vypořádat se s globálními problémy jako je např. organizovaný zločin či globální oteplování, současně však jsou národní vlády příliš velkými entitami na to, aby byly schopné vyřešit problémy na lokální úrovni.²

Druhou skupinou jsou internacionalisté – ti jsou v přímé opozici k první skupině, protože tvrdí, že právě v současné éře globalizace mají národní vlády enormní schopnost řešit problémy na místní i globální úrovni.

Jako poslední skupinu uvádí McGrew transformacionalisty, kteří se vynořili ve druhé fázi debaty o globalizaci. Ti jsou v opozici ke *globalistům* i internacionalistům a prosazují názor, že aby mohly národní vlády obstát v globalizovaném světě, musí změnit svou roli i své funkce. Dle transformacionalistů důležitost a význam národních vlád neroste, ale ani nestoupá. Vlády se musí přizpůsobit situaci a sdílet svoji moc a suverenitu s dalšími veřejnými i soukromými institucemi – například některé pravomoci a části suverenity je potřeba přesunout na nadnárodní úroveň, některé naopak na úroveň subnárodní.³

V období vestfálského systému států to byly státy, kdo držel svrchovanou moc nad svým teritoriem a v jejich vzájemných vztazích není jednoznačný suverén. Mezinárodní politika se řídí systémem smluv a konvencí, odmítají-li však některé státy spolupracovat, jsou pak tyto úmluvy stěží vynutitelné. Zhruba od poloviny 20. století se začalo pochybovat o tom, zda jsou státy vůbec schopné zvládat nadnárodní problémy skrze mezinárodní politiku a začala vyvstávat potřeba nové, globální politiky, která by reflektovala faktory globalizace v oblasti technologií, informací a ekonomiky, vycházela by z potřeby národních států, ale přitom by existovala mimo tyto státy. Postupem času se

² <http://denikreferendum.cz/clanek/6261-totalni-levicovy-kosmopolitni-nesmysl> - staženo dne 1.12.2011

³ tamtéž

začaly rozvíjet rozsáhlé sítě regionálních a mezivládních organizací s globálním dopadem a to v podstatě pro většinu oblastí lidské činnosti. Zatímco tedy pro internacionalisty je vestfálský systém dostačující, protože státy jsou i nadále hlavními aktéry světové globální politiky, kteří jsou plně schopni zvládat výzvy globalizace, pro *globalisty* a transformacionalisty již tento systém dostačující není, protože politika je v důsledku rozšiřující se globální, regionální a nadnárodní dimenze stále více globalizována a internacionalizována.⁴

V důsledku politické globalizace dochází ke značné internacionalizaci vládních aktivit národních států, ministerstva národních států dnes běžně kooperují s partnery z cizích států, často bez přímého souhlasu centrální vlády a vznikají tak nadnárodní sítě těchto orgánů. Současně vznikl nespočet dalších mezivládních organizací, které spolupracují s vládami jednotlivých zemí a pomáhají jim koordinovat činnost v různých tematických oblastech (WHO, IMF aj), díky novým technologiím vzniká i spousta neformálních kontaktů.⁵

Dalším důsledkem politické globalizace je také transnacionalizace politiky, kdy různé politické aktivity prostupují národní i jiná společenství. Nevládní organizace spolupracují s vládami národních států i mezivládními organizacemi (OSN). Do struktury nového světového uspořádání pronikly mezinárodní organizace, které svým složením, zájmy i strukturou přesahují hranice národních států. MO lze definovat jako instituce sloužící pro politická jednání. Někteří autoři do kategorie mezinárodních organizací také řadí mezinárodní režim – soubor zvyklostí, pravidel a norem. Krejčí definuje MO jako „*instituci vzniklou na základě smlouvy založené na mezinárodním právu, a to dvěma či více státy k zajištění spolupráce v určité oblasti aktivity státu.*“ (Krejčí 1997: s. 143). Význam MO začal stoupat po 2. světové válce. Některé z nich mají konkrétní cíle, některé mají cíle obecné, stejně tak i jejich působení může být regionální nebo celosvětové. Činnost MO je řízena mezinárodním

⁴ <http://denikreferendum.cz/clanek/6261-totalni-levicovy-kosmopolitni-nesmysl> - staženo dne 1.12.2011

⁵ tamtéž

právem. Mezinárodní právo je systém norem, které specifikují vztahy mezi státy a zavazují je k dodržování těchto norem. Toto právo čerpá z mnoha pramenů – ze smluv, obyčejů, principů a právní doktríny mezinárodních soudů (Heywood 2008: s. 192). Principy jejich fungování mohou být mezivládní či supranacionální. Mezivládní princip je založen a na dohodě členských států, zatímco u supranacionálního principu delegují členské státy část své suverenity na organizaci a poté se následně musí podřizovat jejímu rozhodování. Hlavní funkcí MO je zejména přispívat k lepšímu fungování MV a zmírňovat a omezovat konflikty mezi státy. Nejvýznamnějšími MO jsou OSN, NATO, OBSE, WTO, IMF, UNESCO, UNICEF, WHO a další (Krejčí 1997: s. 144-145).

Mezinárodní nevládní organizace (INGOs) začaly hojně vznikat po druhé světové válce a dále po konci studené války, jejich počet naopak stagnoval, resp. klesal v období na počátku a během průběhu konfliktu. Vznik INGOs je podmíněn pluralismem ve společnosti, v nedemokratických režimech mohou tyto organizace jen stěží vznikat a fungovat. Členy INGOs nejsou státy, ale fyzické nebo právnické osoby či instituce a uskupení veřejného či soukromého charakteru. INGOs spolupracují mezi sebou, ale spolupracují i s mezinárodními vládními organizacemi. Hlavními funkcemi INGOs je shromažďování a publikování informací, mobilizace nových zdrojů, podpora efektivních norem, monitoring dodržování lidských práv a ochrany životního prostředí, podpora zapojování veřejnosti do veřejných záležitostí, distribuce humanitární pomoci aj. Příkladem nevládní organizace je Mezinárodní Červený kříž.

Globalizace byla v 90. letech 20. století jedním z hlavních témat v teorii mezinárodních vztahů. Mezinárodní obchod nebývale narostl, jakož i množství nadnárodních korporací. Národní ekonomiky ztratily schopnost kontroly nad svými měnami, soukromé subjekty začaly nabývat moci, která byla dříve primárně v kompetenci národních vlád, výrazně vzrostla mezinárodní konkurence a proměnila se i mezinárodní dělba práce v neprospěch pracujících v průmyslově vyspělých zemích. Politické a sociální změny byly

chápany jako důsledky globalizace na poli ekonomickém (Barša, Císař 2008: s. 381).

Marxistická teorie vidí jako důsledek těchto změn významný posun v globálním mocenském uspořádání. Na místo států nastoupily nadnárodní korporace a s nimi související sítě. Politické rozhodování se stále více podřizuje požadavkům konkurenceschopnosti v rámci globálního trhu. Teritoriálně vázané státy mohou dnes jen stěží obstát v konkurenčním boji s nadnárodními korporacemi a ze států se tak stávají slabí aktéři, přihlížející novému globálnímu uspořádání. Dle marxistů stát jen stěží může získat zpět svoji dřívější autonomii a schopnost regulace a je téměř dokonale přizpůsoben nadvládě globálního kapitálu (Barša, Císař 2008: s. 382).

Neorealisté nesdílejí názor ani s jednou z přešlých skupin a tvrdí, že globalizace národní státy nepohltila. Trvají na vedoucí roli národních států, které pak hrají v globálním systému různé role, v přímé závislosti na své materiální moci. Dle Waltze se mezinárodní vztahy během studené války zúžily zejména na vojenskou dimenzi. Po zhroucení SSSR se USA staly jednoznačným vítězem dlouhodobého studenoválečného napětí a zůstaly z vojenského hlediska světovým hegemonelem i na konci 20. století. Stabilita světového uspořádání dle Waltze závisí právě na tomto světovém hegemonevi, avšak kvůli omezeným zdrojům USA je tato situace dlouhodobě neudržitelná. I přes proměnlivost požadavků globálního systému budou i nadále ve světové politice dominovat národní státy.

Liberální pohled se soustředí na vztah globální ekonomiky a mezinárodního systému států. Globalizace pro liberály představuje sociální proces, který je specifický institucionálními proměnami s tímto procesem spojené (Barša, Císař 2008: s. 383). Charakter mezinárodního systému vyplývá z konkrétního jednání jednotlivých aktérů v rámci tohoto systému. Jejich rozhodování je vtěleno do sociálních institucí, které mají různé formy. Anarchii mezi suverénními státy i globální kapitalismus liberálové vidí jako proměnlivá uspořádání, jejichž trvání je založené v institucionální formě a propojování světa podle nich závisí na institucionálně zajišťovaných podmínkách, které

jsou poskytovány strukturou mezinárodních organizací a norem. S globalizací spojená institucionalizace pak způsobila proměnu státní suverenity – stoupl význam mezinárodních organizací a režimů, jejichž činnost může mít transformativní vliv na zájmy participujících států (Barša, Císař 2008: s. 384-386).

Keohane vidí státní suverenitu jako sociální instituci proměnlivou v čase. Státní suverenita byla narušena již situací vzájemné závislosti, kterou definovali Keohane a Nye. Mezinárodní režimy a z nich plynoucí mezinárodní institucionalizace narušily realistický pohled na hranici mezi mezinárodní anarchií a domácí politikou postavenou na hierarchickém uspořádání. Jako další ránu zasazenou teritoriální suverenitě států pak Keohane vidí rostoucí moc transnacionálních korporací, kdy teritoriální suverenita států postupně přestává odrážet skutečnost a již neumožňuje státům vykonávat efektivní dozor nad situací odehrávající se na jejich vlastních teritoriích.

Samotný stát se také stále více zapojuje do nadnárodních politických struktur a prochází procesem transnacionalizace. Nejviditelnější je tento proces v budování institucionální struktury EU, ale patří sem i další mezivládní organizace, režimy a normy, které jsou činné i v dalších než jen oblastech na státní úrovni (Barša, Císař 2008: s. 387).

4. Důsledky globalizace

Jako jeden z efektů globalizace můžeme pozorovat velmi nerovnoměrný sociální a ekonomický rozvoj. Jednotliví aktéři mají různou sílu zapojit se do procesu globalizace a v důsledku následného přerozdělení moci se pak tyto nerovnosti zpátky promítají do celého systému. Nejvýraznějším pak je vliv nadnárodních korporací a světových finančních trhů na stát a měnící se poměr sil mezi veřejným a soukromým sektorem. Jak uvádí Lnělnička, jedním z dalších dopadů globalizace je tzv. časoprostorová komprese. Díky technologickému pokroku je umožněn stále rychlejší přenos informací, komunikace a rozšiřování sociálních kontaktů. Dochází tak k oslabování

integrace sociálních vztahů v rámci menších prostorových jednotek a na druhou stranu k jejich rozšiřování v globální sféře. Protože všichni aktéři nemohou využívat informační technologie na stejné úrovni. Dostávají se tak jednotlivci i sociální skupiny do velmi odlišných postavení a tak vzniká propastný rozdíl mezi těmi, kdo mají a těmi, kdo nemají přístup ke globální komunikační síti a vytvářejí se tak (nebo jsou posilovány již existující) sociální nerovnosti. Ke změnám dochází také v geografickém ohledu. Zvyšuje se ekonomická provázanost vyspělých zemí, zatímco země na světové periferii jsou stále více izolované. Významným důsledkem globalizace je nová mezinárodní dělba práce, odvozená ze struktury dělby práce uvnitř nadnárodních společností. Primární výroba se stěhuje do rozvojových zemí, což vede ke zvyšování nezaměstnanosti v původních, vyspělých regionech. V těchto regionech se naopak koncentrují služby finanční, právní, reklamní, poradenské apod. Nově industrializované země získávají participují na rozvoji globální ekonomiky. Soustředí se v nich nižší úrovně řízení a pobočky společností.⁶

3 GLOBAL GOVERNANCE

1. Koncept global governance

Po druhé světové válce byly tradiční mocnosti Evropy značně oslabeny, ve vzájemném postavení světových mocností i ve struktuře světové politiky tak došlo k zásadní změně. Válka také vedla ke zhroucení koloniálního řádu. Na ekonomickém a politickém poli se objevili zcela noví aktéři. Ve velmi krátké době se země jako Indie či Indonésie staly významnými regionálními mocnostmi, odlišnou cestou, ale se stejným výsledkem se významnými mocnostmi staly i Brazílie nebo Čína. (Wilkinson: s. 28)

Rozpad kolonialismu byl doprovázen revolucí v komunikaci, během posledních několika dekád nastal obrovský pokrok v rychlosti, kterou média přenášejí informace a rychlosti interakce. Neobyčejně také vzrostla globální průmyslová

⁶ <http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pdf/js11/geo/web/pages/globalizace.html> - staženo dne 1.12.2011

a zemědělská produkce, která má za následek významné sociální změny. Migrace a urbanizace postupně vykořenila tradiční rodinné struktury a genderové role. Etnicita, příslušnost k národu a náboženství jako zdroj identity i politických příslušností byly posíleny. Komise věří, že i přes mnoho protichůdných směrů, které vznikají při vývoji *global governance*, je možné vznikající překážky vyřešit, odstranit skrze systém, který zahrnuje celou řadu již existujících asociací a zájmů – globální i lokální, formální i neformální (Wilkinson: s. 29).

Dokumentem, který přitáhl širokou pozornost je Zpráva Komise GG, která identifikuje hlavní výzvy nového milénia a předkládá úvahy o tom, jak se s těmito výzvami vypořádat. Dříve *governance* na globální úrovni představovalo zejména mezivládní vztahy, v současné době je však třeba do *global governance* zahrnout i účast nevládních organizací (NGOs), občanská hnutí, nadnárodní korporace a globální kapitálový trh.

Po vzniku systému OSN panovala velká víra v to, že vlády jsou schopné ochránit své občany a zlepšit jejich životní úroveň. Svět se snažil předejít další světové válce, jakož i další globální krizi. Vznik mnoha mezinárodních, mezivládních institucí, byl tedy vítaným krokem k zajištění míru a prosperity (Wilkinson: s. 26).

Stát neměl v té době mnoho konkurentů – globální firmy a korporace se teprve začínaly rozvíjet, obrovský globální trh, který dnes převyšuje dokonce i ty největší národní kapitálové trhy, byl téměř nepředstavitelný. Obrovský nárůst počtu lidí, kteří se zabývají ochranou lidských práv, demokracií, rovnoprávností, ochranou životního prostředí, odzbrojováním atd. vyprodukoval celou řadu nových aktérů, kteří se výrazně podílí na systému *global governance*.

Global governance nelze zařadit pod jednotný model nebo strukturu, je to obrovský dynamický, souhrnný proces interaktivního rozhodování, který se neustále vyvíjí a flexibilně reaguje na měnící se podmínky.

Efektivní *global governance* musí vycházet z rozhodování na lokální, národní i regionální úrovni a mělo by spolupracovat s různými aktéry na různých úrovních. Vytvoření dostačujících mechanismů *governance* je potřeba vytvořit více zahrnující a participační než tomu bylo v minulosti. Tyto mechanismy musejí být schopné flexibilně reagovat na nové problémy a také lépe porozumět těm starým. K tomu je potřeba reforma a posilování stávajících mezivládních institucí a zlepšení jejich spolupráce a komunikace s ostatními aktéry systému (Wilkinson: s. 27).

Musí podporovat globální občanství a práci, aby zahrnul také marginalizované prvky národní a mezinárodní společnosti. Mělo by se snažit předcházet konfliktům a podporovat mírová řešení sporů. Bude usilovat o posun od vlády arbitrážní moci k vládě práva v rámci globální společnosti. Takovéto efektivní *global governance* však nebude dosaženo rychle, protože to vyžaduje značně pokročilé chápání stále více přelidněného, nezávislého světa s omezenými zdroji. Lidé, stejně jako vlády, si musejí uvědomit, že je potřeba spolupracovat a užívat kolektivní síly k vytvoření „lepšího světa“.

Závěrem Zprávy Komise o GG je, že OSN má v *global governance* stále výsadní postavení. Svoji univerzálností je jedinou arénou, kde se pravidelně setkávají vlády světa v rovnoprávném postavení za účelem vyřešit nejnaléhavější problémy světa. OSN není schopna sama vykonávat všechnu práci *global governance*, může však sloužit jako základní mechanismus pro spolupráci vlád a také ostatních sektorů společnosti v globálních záležitostech. OSN a její nejdůležitější orgány zásadním způsobem přispěly na poli mezinárodní komunikace a spolupráce a to v mnoha různých oblastech a i nadále vytváří rámec pro mezinárodní spolupráci. Organizace a vůbec systém jejích mechanismů však potřebuje reformu a oživení, k čemuž slouží tato zpráva.

Dřívější představa jednotné správy založené na jednolitě výkonné moci je v současné době již minulostí. Místo ní nastupuje komplexnější struktura výkonu vlády, která v sobě zahrnuje účast státních i nestátních aktérů. Místo původní vlády (*government*) nastupuje komplexnější vládnutí (*governance*). Tradiční

instituty reprezentativní demokracie v novém uspořádání světa přestávají stačit a plnit svoji funkci. Kromě úrovně státní pak dochází k proměně i na globální úrovni, kde však globální autorita nikdy neexistovala. Dle liberálů není možné popsat mezinárodní vztahy s použitím jednoho principu, je potřeba zaměřit se na institucionální vývoj mezinárodních vztahů. V současném systému existuje celá řada mezinárodních režimů a institucí formujících globální prostor. Tedy ačkoliv globální autorita jako taková neexistuje, existuje globální výkon vlády (Barša, Císař 2008: s. 388-389).

James Rosenau popisuje současný stav globálního systému jako „vládnutí bez vlády“ a touto definicí právě vystihuje mnoho komplexních pravidel a překrývajících se politických kompetencí, kterým nevládne žádná nadřazená autorita.

Různé druhy užívání termínu *global governance* vyplývají dle Dingwertha a Pattberga z neshody o významu jak slova „*global*“, tak „*governance*“. Zatímco „*global*“ může být vysvětlováno dvěma různými způsoby – za prvé jako nejvyšší vrchol na žebříčku lidské činnosti, za druhé může zahrnovat celý rozsah lidských činností, slovo „*governance*“ má celou řadu významů. Někteří autoři tento termín používají pro označení specifického druhu sociální interakce jejichž logika se liší jak od ekonomických trhů tak vlád. V obecnějším pohledu je „*governance*“ používáno jako výraz pro všechny existující kolektivní regulace sociálních záležitostí. Tento širší význam slova „*governance*“, který obsahuje samoregulaci občanské společnosti, řízení veřejných a soukromých aktérů a úřední regulace skrze vládu, používají autoři jako např. James Rosenau a Ernst-Otto Czempiel.

Obecně lze rozlišit dvě různá užití termínu *global governance* v odborné literatuře. Kromě užívání termínu jako analytického konceptu, který se snaží zachytit realitu současné světové politiky, je termín používán k vyjádření specifického politického programu, ať už k vyjádření normativního pohledu na to, jak by politické instituce měly reagovat na zmenšující se řídicí schopnosti národních politických systémů nebo ke kritickému pohledu, který na *global*

governance pohlíží jako z hegemonického diskursu (Dingwerth, Pattberg 2006: s. 188-189).

Nejblíže teorii se blíží úvahy o *global governance* předkládané Jamesem Rosenauem, který tvrdí, že *global governance* se nevztahuje pouze k formálním institucím a organizacím, skrze které je vykonávána a systém OSN a národní vlády hrají dozajista ústřední roli v systému globální správy, ale je potřeba zohlednit také další aktéry. Podle něj *global governance* musí zahrnovat systémy vládnutí či správy na všech úrovních lidské činnosti, která při dosahování svých cílů má transnacionální důsledky. Rosenau přináší poměrně široký koncept *global governance*, jehož kořeny jsou v původní tradici studií o vládnutí v rámci národních politických systémů. Z analytického hlediska je koncept *global governance* odpovědí na otázky, které byly opomíjeny existujícími teoriemi mezinárodních vztahů. Hlavní teorie mezinárodních vztahů již nejsou schopné držet krok s obrovským vývojem ve všech oblastech lidské činnosti a se stále stoupajícím počtem nestátních aktérů (Dingwerth, Pattberg 2006: s. 190-191). Koncept *global governance* se od tradičních pohledů na mezinárodní vztahy liší hned v několika ohledech. Zatímco se samotný koncept mezinárodních vztahů již z podstaty své definice zabývá politickými vztahy mezi národy a příliš se nezabývá nestátními aktéry, *global governance* aktéry příliš nehierarchizuje a zabývá se jak nevládními organizacemi, transnacionálními korporacemi, tak i např. odbornými aktéry. Dále termín mezinárodní vztahy naznačuje, že mezinárodní interakce by měly být analyzovány od interakcí na jiných úrovních, avšak termín *global governance* chápe světovou politiku jako mnohoúrovňový systém, kde lokální, národní, regionální a globální politické procesy jsou neoddělitelně propojené. Mezinárodní vztahy jsou tradičně spojené s mocenskými vztahy, vyjednávání mezi státy, rolí norem a práva jako vedoucích sil politiky mimo stát, představa *global governance* vychází z předpokladu, že různé formy vládnutí existují vedle sebe a hierarchie mezi těmito různými mechanismy je velmi těžké, či dokonce nemožné, rozlišit. Zatímco výzkum na poli mezinárodních vztahů má tendenci zaměřovat se na fenomén autority a její legitimitu ve spojení se

schopností státu sledovat své vlastní zájmy, hledisko *global governance* zachycuje nové sféry autority v globální politice nezávisle na suverénních národních státech. Pro některé autory není *global governance* příliš empirickým či analytickým termínem, ale spíše politickým konceptem, který zachycuje vizi toho, jak by společnosti měly uchopit nejnaléhavější globální problémy. Nejčastěji jsou to problémy analyticky spojené s procesem ekonomické globalizace a následná ztráta národní autority (Dingwerth, Pattberg 2006: s. 191-192).

Wilkinson ve své knize uvádí úryvek ze Zprávy Komise pro globální řízení (*The Commission on Global Governance*), jež vznikla za plné podpory OSN, respektive tehdejšího generálního tajemníka OSN Boutros Boutros-Ghalího. Tento dokument, identifikoval hlavní výzvy na sklonku milénia a soustředil se zejména na osvěžení systému OSN, protože optimismus a naděje, které byly do organizace vkládány po skončení studené války, již opadly. Komise definuje *global governance*, zaměřuje se mimo jiné na pokles státní autority, jež utrpěla vzrůstající globální vzájemnou závislostí. Stát se kvůli tomuto procesu stal neschopným adekvátně řešit jak mnoho starých, tak i nových problémů. Státy a mezivládní organizace byly spojeny na světové scéně mnoha dalšími aktéry, z nichž všichni jsou schopni užívat určitou míru autority. Nejsou jasně určené hranice arén, ve kterých rostoucí počet aktérů působí. Mnozí aktéři plní role, které dřív byly v rukou států a jiní si zas vydobývají role nové. Pro komisi znamená objevení se nových zdrojů autority příležitost k jejich využití, aby pak společně mohly pod vedením OSN čelit nejnaléhavějším problémům jako jsou násilné konflikty, chudoba, nerovnost, růst populace, devastace životního prostředí a demokratická odpovědnost (Wilkinson 2004: s. 9).

Komise představila svoji definici *global governance*, podle které by mělo *global governance* představovat zejména mezivládní spolupráci, avšak v součinnosti s nevládními organizacemi, občanskými hnutími a nadnárodními korporacemi a to vše za stoupajícího vlivu globálních masmédií (Blahož 2004: s 22-23). Jak uvádí Blahož, z této definice vyplývá pojetí konceptu vládnutí jako procesu a

ne jako systému institucí. Ačkoliv instituce bezesporu jsou účastníky procesu vládnutí, v praxi jsou účast i význam jejich účasti velmi proměnlivé. Koncept vládnutí je pak proměnnou interakcí veřejných a soukromých faktorů. V procesu vládnutí se nejedná se o hierarchickou strukturu, nýbrž o strukturu heteroarchickou. Na státní úrovni je tato heteroarchie tvořena státními institucemi, privátními korporacemi a mezinárodními nevládními organizacemi, na úrovni globální je proces vládnutí tvořen státy, mezinárodními organizacemi tvořených státy, nadnárodními korporacemi a vrcholnými orgány nevládních mezinárodních organizací. Vznik konceptu vládnutí vznikl jako reakce na neschopnost globalizované společnosti řídit a ovlivňovat svým zastaralým vnitrostátním a mezinárodním institucionálním uspořádáním nejnaléhavější problémy, které doba globalizace přinesla. Stále větší propojenost světa má za následek odstraňování bariér mezi vnitrostátní a mezistátní politikou a proces vládnutí vyzdvihuje zejména mnohostrannost a diverzifikovanost zájmů ve společnosti a způsoby jejich řešení. K řešení globálních politických problémů neslouží již jen mezistátní aktivity, ale také negociačně interakční proces často velmi heterogenních účastníků. Na různých setkáních s mezinárodní účastí při debatách o konkrétních problémech souvisejících s globalizací může začít další vývoj řešení. Mohou být zahájena jednání se státními institucemi, mezinárodními institucemi, nadnárodními společnostmi a nevládními organizacemi. Často bývají také taková setkání terčem kritiky různých aktérů, avšak i kritika může být impulsem k dalšímu vývoji problému (Blahož 2004. s 24).

Koncept procesu vládnutí nám předkládá nové způsoby řešení vnitrostátních i globálních problémů. Není založen na rigidních modelech institucionálních řešení, ale zahrnuje celou řadu mechanismů od výměny názorů, přes negociaci až k vzájemné regulaci a je tak zdrojem ústavní, právní a politické kultury. Koncept procesu vládnutí je založen na flexibilních modelech, které se neustále formují a mění.

Bob Jessop navrhuje zvážit jakési další stádium *global governance* – *meta-governance*. Naráží tak na velmi křehkou a nestabilní podobu současného

procesu globálního vládnutí a možnost jeho selhání. Ve svém konceptu *meta-governance* zdůrazňuje úlohu státu a jeho institucí – nejedná se však o klasickou centrální úlohu státu v procesu vládnutí, jako tomu bylo ještě v 80. letech 20. století. Při výkonu moci by stát měl stanovovat základní pravidla pro proces vládnutí, zajišťovat slučitelnost různých mechanismů vládnutí a režimů, využívat svého relativního monopolu organizačních znalostí a informací, díky nimž je schopen formovat očekávání, sloužit jako arbitr sporů, které mohou vzniknout v rámci *governance* a vyrovnávat rozdíly vzniklé nerovnováhou sil mezi slabšími a silnějšími stranami v zájmu systémové integrace a sociální soudržnosti. Státy se tak ve srovnání s konceptem vládnutí stávají znovu významnými aktéry v procesu vládnutí, jsou ale více flexibilní než ve srovnání s konceptem státní moci uplatňovaným do konce studené války (Jessop 1998 : s. 19-20).

Jak uvádí Wilkinson, jednání státu je stále více omezováno a regulováno regionálními a mezinárodními rámci, režimy a institucemi, mezi jednotlivými aktéry globálního systému rapidně vzrůstá vzájemná interdependence a systém je silně ovlivňován rychlým rozvojem informačních a komunikačních technologií. Klíčovými hráči v globální ekonomice jsou dnes finanční trhy, úvěrové agentury a multinárodní korporace. Selhává účinnost existujících mezivládních nástrojů pro ochranu lidských práv a propagování mezinárodního míru a bezpečnosti. Negativní dopady současného systému se týkají i sociálních a environmentálních oblastí. Namísto „výhod globalizace“ přišla větší citlivost na finanční krize, zhoršují se pracovní podmínky, je vytvářen stále větší tlak na pokles platů a bohatství je koncentrováno v rukou úzké menšiny. Vzrůstající globální závislost ukázala neschopnost stávajících struktur zvládat infekční onemocnění. Kvůli nedostatku politické vůle zejména vedoucích průmyslových států avšak i laxnosti mnoha dalších součinných aktérů jsou mezivládní nástroje pro zvládnutí globálního životního prostředí neefektivní – již nyní na řadu oblastí dopadají důsledky klimatických změn, zrychluje se proces vymírání celé řady živočišných ale i rostlinných druhů. Kriminální gangy převážejí sezonní dělníky, ženy a děti z periferních

průmyslových oblastí na plantáže na jihu USA, v západní Evropě kvete sexuální průmysl. Masové demonstrace v době konání setkání regionálních a světových organizací zpochybňují transparentnost, odpovědnost a legitimitu globálních ekonomických institucí – z původně malých i když hlasitých protestů se postupem času staly vysoce profesionální akce během setkání WTO, IMF, G7 či EU – nespokojenost veřejnosti také přinesla transnacionální kampaně upozorňující na odpouštění dluhů, zmírnění chudoby, nášlapné miny, dětské vojáky, degradaci životního prostředí či vymírání ohrožených druhů (Wilkinson 2005: s. 1-4).

Výsledkem je zásadní změna v chápání a také obavy ze způsobu, kterým je *global governance* vykonávána napříč celým světem. Zájem o problematiku se od doby, kdy poprvé začala zajímat odborníky, politické činitele a civilní společnost, rapidně vzrostl a zabývá se jí celá řada autorů. Během této doby *global governance* získala mnoho významů - stala se synonymem pro studium mezinárodních organizací, režimů a institucí, multilateralismu, globální civilní společnosti, globalizace a decentralizace světové autority mezi ostatními a stala se přidruženým tématem s činnostmi systému OSN, nadnárodními korporacemi, finančními trhy, NGOs a řadou dalších aktérů dožadujících se uznání (Wilkinson 2005: s. 5).

Definice *global governance* je mnohem širší u Jamese Rosenaua. Je jedním z prvních autorů, kteří přemýšleli o *global governance* inovativně, jeho práce inspirovala celou sérii studií o roli nestátních aktérů ve světové politice.

Globální vládnutí je podle něj následek toho, že sféry autority, které udržují *governance* jsou stále v procesu rozvíjejících se modelů, které jsou shodné se změnami podmínek v ekonomickém, sociálním a politickém životě. Většina nových uspořádání se neustále mění a jejich aktéři pak upadají do značné nejistoty (Wilkinson 2005: s. 5). Rosenau upozorňuje, že se nelze soustředit pouze na sféru OSN a národní vlády, ale na mnohem širší soubor vztahů. *Global governance* definuje jako soubor všech systémů vládnutí na všech

stupních lidské aktivity – od rodin až po mezinárodní organizace – ve kterých snaha o dosažení cílů skrze vládnutí má transnacionální důsledky.

Heywood ve své knize popisuje myšlenku světové vlády, která podle něj vychází z teorie společenské smlouvy. Podobně, jako je vznik státu jedinou možností jak nastolit řád a stabilitu mezi jedinci s různými názory a zájmy, je vytvoření světové vlády jedinou cestou, jak předejít konfliktům mezi státy, kdy každý ze států sleduje svůj národní zájem. Heywood uvádí tři negativní charakteristiky takové vlády. Světová vláda je hrozbou neomezené a nekontrolovatelné moci. Dále je zde problém globálního občanství, které je jedním ze základních předpokladů vzniku takové vlády, avšak kvůli kulturním, náboženským či jazykovým rozdílům, by pravděpodobně toto „světoobčanství“ nikdy nemohlo nabýt nějakého konkrétního obsahu či významu. Posledním z charakterů je geografická a institucionální vzdálenost mezi lidem a vládou, která by značně ztížila relevantnost demokratické odpovědnosti (Heywood 2008: s. 189).

Krejčí ve své knize Mezinárodní politika uvádí radikální způsob, jak odstranit mocenskou nerovnováhu – vytvořit světový stát. Takový stát je chápán jako jednotná globální instituce, která by mohla nahradit systém států a jejich vztahů a moc jednotlivých národních států by se roztříštila. Idea světového státu se objevovala již v dávné minulosti, Krejčí definuje dva základní modely. První model je koncepce násilného vytvoření světového státu, počátky myšlení o této koncepci můžeme nalézt např. u Platóna či Alexandra Velikého. Druhým modelem je vytváření světové státnosti postupnou kultivací systému mocenské rovnováhy. Různorodost národů by pak byla zachována. Nejvíce zkušeností má s tímto typem integrace Evropská unie. Ta předpokládá, že nebude přímo vytvořen jednotný stát, ale budou se propojovat některé zájmy a integrovat jen některé prvky zahraniční politiky, přičemž státy zůstávají do jisté míry suverénní (Krejčí 1997: s. 223-224).

Jak uvádí Heywood, zatím opravdu nesměřujeme ke světové vládě, ale spíše k určité formě globální správy věcí veřejných (*global governance*). Tato správa

představuje soubor institucí, jež by měl sloužit k usnadnění mezinárodní spolupráce. Prvním, bohužel však neúspěšným pokusem o globální správu, byl vznik Společnosti národů v r. 1919 (Heywood 2008: s. 189).

Dalším krokem ve snaze o globální správu věcí veřejných bylo vytvoření brettonwoodských institucí v r. 1944. 44 států, které bojovaly proti mocnostem Osy se sešlo v americkém městě Bretton Woods, aby se dohodly na vytvoření pravidel a institucí, které budou efektivně řídit systém mezinárodní obchodu a měnový systém po válce. K řízení globální ekonomiky byl vytvořen Mezinárodní měnový fond, Všeobecná dohoda o clech a obchodu a Světová banka. Nový měnový systém se pokoušel vytvořit otevřený systém mezinárodní ekonomiky, na druhou stranu však výrazně hleděl i na řízení národní ekonomik států (Heywood 2008: s. 190.) Hlavním cílem brettonwoodské dohody bylo zavedení systému pevných směnných kurzů s odůvodněním, že proměnlivé kurzy jsou nestabilní a neumožňují národní ekonomické plánování. Systém brettonwoodských institucí se však počátkem 70. let zhroutil poté, co USA zavedly plovoucí kurz dolaru z důvodu sílích ekonomických problémů. Režim pevných směnných kurzů byl zničen a Mezinárodní měnový fond tak přišel o svoji hlavní roli. Systém pohyblivých směnných kurzů byl počátkem významného politického (vznik washingtonského konsenzu) i ideologického posunu (mezinárodní ekonomický řád stojící na principech volného trhu a obchodu). GATT byl v r. 1995 nahrazen Světovou obchodní organizací (WTO) a byl tak posílen volný obchod a zvýšil se růst ekonomické globalizace. WTO má své příznivce i odpůrce. Jedni tvrdí, že WTO odbouráváním cel a jiných překážek obchodu podporuje světový rozvoj a prosperitu, druzí naopak upozorňují na velkou propojenost organizace s mezinárodními korporacemi a její necitlivost k sociálním a environmentálním problémům (Heywood 2008: s. 190).

2. Transnacionální vztahy

Jak již bylo uvedeno výše, ve strukturách globálního vládnutí zaujímají vedle států velmi důležitou pozici nestátní aktéři, zejména transnacionální korporace, transnacionální nevládní organizace, politické sítě, sítě vztahující se k jednotlivým problémům (*issue network*), transnacionální koalice, nátlakové skupiny, sociální hnutí, občanská společnost aj. Vliv transnacionálních vztahů popisovali již Keohane a Nye počátkem 70. let 20. století (Barša, Císař 2008: 393-394).

Pro Keohanovy teorie byla v 70. letech přímo ideální atmosféra – zhroutil se brettonwoodský systém, svět byl zasažen ropnou krizí a byl rozčarován průběhem války ve Vietnamu. R. 1971 Keohane a Nye přišli s novým paradigmatem „světové politiky“ (*world politics*). Toto volné paradigma definovalo, že mnohonárodní korporace (MNCs), transnacionální sociální hnutí a mezinárodní organizace vytvořily jakýsi „svět bez hranic“ a zatlačily do pozadí teritoriální stát. Autoři podrobili kritice realistický přístup, který stále přikládá důležitost vojenským záležitostem a naopak přehlížel vznikající složitější schémata aktérů a problematik. Působení nevládních organizací (NGOs) na politiku, které přesahovalo hranice národních států, začalo stírat rozdíly mezi vnitrostátní a zahraniční politikou. Tento proces transnacionalizace vedl k podobnému procesu transgovernmentalismu, tedy, že namísto toho, aby byrokratické subjednotky sloužily jako řízené nástroje státu, stávali se stále více soupeři o vliv, mezivládní vztahy se tak staly transgovernmentálními (Suhr 1997: s.104-105).

Na rozdíl od mnoha jiných autorů, Keohane a Nye kritizovali nerovnoměrnou distribuci blahobytu a moci mezi státy. Zabývali se ve své práci asymetrickou mírou interdependence, tedy na to, jak citlivě státy reagují na ekonomické události. Mimo jiné si také kladli otázku, které státy budou nejvíce negativně zasaženy změnou pravidel mezinárodního systému. Pokud jsou pro státy příliš vysoké náklady na vyhýbání se následkům interdependence, pak je dle autorů spíše efektivní změnit formu této vzájemné závislosti než měnit její rovinu. Touto formou Keohane s Nyem měli na mysli postup politické integrace.

Neopomíjeli ale ani to, že tato politická integrace může mít i negativní dopady na společnost či může způsobovat ztrátu demokratické kontroly (Suhr 1997: s.106-107)

Nelze si ale myslet, že současná globalizace struktur vládnutí se od 70. let nezměnila. Nejen, že vzrostl počet vazeb a propojení, došlo také například k novým propojením v oblastech, které dříve byly izolované. Mezinárodní režimy dnes tvoří vysoce provázanou strukturu vládnutí a politická autorita se tříští na více úrovních (Barša, Císař 2008: 393-394). Jak uvádí Hewson a Sinclair, jedním ze zdrojů teorie o *global governance* jsou právě mezinárodní režimy. Teorie mezinárodních režimů měla velký vliv na akademické myšlení v 80. letech 20. století – jedni tvrdili, že se jedná o převratnou teorii, druzí zas, že se jedná o přechodnou „módu“, která zase pomine. Kratochwil a Ruggie zas tvrdí, že teorie mezinárodních režimů je kontinuálním procesem spojeným se mezinárodním vládnutím, které existuje v rámci arény formované různými teritoriálními státy (Hewson, Sinclair 1999: s. 11). Dle Rosenaua jsou režimy soubory implicitních a explicitních principů, norem, pravidel a rozhodovacích procedur, ve jejichž rámci se snaží aktéři uskutečňovat svá očekávání. Protože mezinárodní režimy fungují s absencí nadřazené centrální autority, lze o nich tvrdit, že jsou určitou formou vládnutí bez vlády (Rosenau 1992: s. 8). Keohane a Nye režimy považovali za důležitý prvek mezinárodního systému. Definovali je jako uspořádání vytvořená vládami s cílem regulace a kontroly transnacionálních a mezistátních vztahů. Chování státu bylo přijetím systému pravidel, norem a procedur podřízeno pravidlům a jejich působení bylo kontrolováno. Mezinárodní režimy nejsou základními kameny mezinárodního řádu (Suhr 1997: s.110-111).

2. Normativní otázky

Původně fungovala multilaterální spolupráce ve stylu uzavřeného klubu, kdy se jednání zúčastňovali vysocí funkcionáři a jednání probíhala za zavřenými

dveřmi. Postupem času se od tohoto stylu jednání začíná upouštět v souvislosti se stoupajícím počtem členů v různých mezinárodních organizacích a zvyšování důležitosti role nevládních organizací. Někteří radikální kritici *global governance* požadují otevření mezinárodních organizací občanské participaci, jak tvrdí Keohane a Nye legitimita politické moci však nezávisí pouze na straně vstupů a důležité jsou také výstupy. Pokud by se vstupy radikálně demokratizovaly, mohlo by na straně výstupů dojít k neefektivitě. Nevládní organizace a média mají schopnost přinutit transnacionální korporace i mezinárodní organizace k větší zodpovědnosti, aniž by byla nutná zásadní změna mezinárodního systému (Barša, Císař 2008: 395-396).

4. Témata v konceptu *global governance*

Dělení témat týkajících se konceptu *global governance* je jistě více. Pro tuto práci jsem však použila dělení hlavních témat konceptu dle Rordena Wilkinsona. Ten rozpoznává v literatuře čtyři hlavní témata – tvrdí ale také, že tato témata není možné striktně oddělit, protože jejich hranice jsou propustné a v mnoha směrech se překrývají.

Jako první a nejznámější téma Wilkinson uvádí „mezinárodní *governance* – instituce a režimy“. Vzniklo jako následek dlouhodobých výzkumů role mezinárodních režimů a institucí, tyto výzkumné programy byly samy o sobě výsledkem nespokojenosti se způsobem jakým je chápána kooperace mezi státy, proč např. státy za jistých okolností vstupují do uskupení, které formují jejich chování, které je přitom ve stejnou dobu shodné s jejich národními zájmy. Klíčovým zájmem této tradice zůstává ve většině případů stát – poslední příspěvky na toto téma popisují zejména, jak trvalý rozvoj mezinárodních institucí a režimů vedl k potřebě sítě mezinárodních norem, smluv a konvencí, které podpořily trvalou kooperaci mezi státy a vytvořil tak rozsah mezinárodního vládnutí (Wilkinson 2005: s. 4).

Jedním z nejzmiňovanějších odborníků v rozvoji studia institucí v mezinárodní politice je bezesporu Robert Keohane. Keohane usiloval o kvalifikaci předpokladů povahy vztahů mezi státy a tvrdil, že chování státu je zmírňováno mezinárodními institucemi, které definoval jako trvalé a propojené sady pravidel, formálních a neformálních, jež stanovují role týkající se chování, omezují aktivity a formují očekávání. Tým vedený Johnem Ruggiem zdokonalil Keohanovu práci v této oblasti objevením formy a funkce každého jednotlivého druhu mezinárodní instituce: multilateralismu.

Dalším přístupem jsou práce Orana Younga, který definuje režimy jako sociální instituce sestávající ze společně odsouhlasených principů, norem, pravidel, rozhodovacích procedur (Wilkinson 2005: s. 4) a programů, které dominují interakcím mezi aktéry ve specifických tematických oblastech. Young definuje proces vládnutí jako souhrn interakcí institucí, zákonů, dlouhodobě platných procesů a modelů chování, což umožňuje jednotlivým aktérům formulovat jejich zájmy a posléze hledat možné způsoby uspokojení těchto zájmů. Státy se tak účastní procesu vládnutí společně s dalšími aktéry jako jsou IGOs, INGO, TNCs (Blahož 2004: s. 24-25) Youngova práce se již nesoustředí na pouhé omezování chování státu a posouvá se dále ke zkoumání vzrůstajícího zapojování nestátních aktérů při vytváření, udržování a fungování režimů. Young často poukazuje na to, že státy zůstávají hlavními aktéry mezinárodních režimů, ale v mnoha oblastech v praxi, týkajících se např. environmentálních témat, je až pozoruhodný nárůst zapojení nestátních aktérů.

Druhé téma se zabývá stupňováním rozsahu *global governance* ve vztahu ke globálním problémům – *global governance* je chápáno rozsáhleji než jen v rámci mezinárodních institucí a režimů, jeho jádro však zůstává v mezivládní rovině – mnoho děl čerpá z důvěry v Organizaci spojených národů, hovoří o závazcích organizace, rozpoznání nových, změněných podmínek, ve kterých se OSN nachází a přiznává problémy spojené s organizačním přesahem, absenci adekvátního politického vedení mezi klíčovými členskými státy a nedostatečnou akceschopnou kapacitu OSN (Wilkinson 2005: s. 5).

Základním cílem této literatury je identifikovat přijatelné možné způsoby překonání bariér, které by vedly k zefektivnění akcí OSN. Literatura se také zaměřuje na potenciál sítě vládnutí s hlavní myšlenkou, že nejvhodnější řešení současných problémů lze nalézt kombinováním odborných znalostí aktérů, jimž je dané téma nejbližší. Někteří autoři prosazují ideu použití subkontraktního modelu, tedy že zodpovědnost za plnění jednotlivých úkolů je přenesena na jednotlivé aktéry pod vedením OSN. Toto jasné a koherentní rozdělení práce přináší dle autorů mnoho výhod - překonává operační přepětí, jež sužuje OSN, lépe lze zvládat operační problémy, lépe využívá omezené zdroje, vytváří pořádek mezi různými aktéry autorit a podporuje legitimitu všestrannosti OSN (Wilkinson 2005: s. 5-6).

Dle Thomase Weisse může být GG podporováno lepším rozdělením práce mezi univerzálním členstvím a jinými mezivládními a nevládními institucemi – posilování systému OSN vyžaduje, že světová organizace dělá to nejlepší nebo alespoň lepší než ostatní instituce a rozděluje zodpovědnosti, zatímco ostatní instituce jsou v pozici, kdy musí zodpovědně reagovat.

Peter Haas vytvořil ideu sítě vládnutí ve své práci o globálním životním prostředí. Budeme-li vycházet z tohoto institucionálního jádra, měla by vzniknout síť vztahů s ostatními aktéry – transnacionální korporace, NGOs, vědecké komunity – to by přispělo k monitoringu, agenda settingu, verifikaci, k robustnější a vhodnější formě globálního environmentálního vládnutí (Wilkinson 2005: s. 6-7).

Třetí téma spojuje Wilkinson shrnuje pod názvem „transformace, globalizace a *global governance*“, Tento přístup řeší zejména globalizaci a reartikulaci autority, tedy, že moc je stále více vykonávána řadou aktérů, procesů a mechanismů, kde je stát pouze jedním z mnoha. Většina autorů tvrdí, že *global governance* existovala od počátku industrializace, ačkoliv se jednalo o *global governance* v různých formách.

Nejznámější autor, James Rosenau, nabízí pohled na GG, který přitahuje více proměnlivých zobrazení světové politiky (Wilkinson 2005: s. 6).

Jeho práce se zřetelně vzdalují přístupům ke *global governance*, které zdůrazňují kontinuální centralitu států nebo potřebu rozšířit *global governance* tím, že přitáhnou odborné znalosti jiných aktérů pod vedením světových organizací. Rosenau vidí svět, kde se povaha autority zásadně mění, kde jasné rozlišení mezi mezinárodní a domácí politikou již neplatí, struktury globální politiky se roztavují, regiony sjednocují, trhy se překrývají a politika se točí okolo identity, teritoriality a jejího budoucího směřování. Varuje, že výzkum *global governance* by se neměl zaměřovat jen na aktéry a struktury globálního dosahu. Tvrdí, že *governance*, tedy správa globálního světa, nemá reálný základ, protože předpokládá vládnoucí centrální autoritu. Výzkum by se podle něj měl spíše zabývat posuzováním různých modelů *governance* ve světě na různých úrovních - v komunitách, společnostech, nevládních organizacích a mezinárodních vztazích (Wilkinson 2005: s.7).

Robert Cox nabízí přístup k GG, který také zohledňuje rozmanitost globálního života, ale liší se od Rosenaua užitím jistého Gramsciho konceptu; Coxova práce objevuje roli ideologie mezi ostatními věcmi v modelující se politických a civilních společnostech prospívá k rozšiřování kapitalistické produkce. Klíčová esej „Gramsci, Hegemonie a mezinárodní vztahy“ – identifikuje mezinárodní organizace jako jedny z mnoha mechanismů hegemonie. Jeho pozdější práce se zaměřila na identifikaci základních zdrojů autority v současném globálním řádu. Vyvinul koncept *nébuleuse* – temný mrak ideologických vlivů které vyživují globální konsenzus okolo potřeb světového trhu (Wilkinson 2005: s.7).

Pojednání Craiga Murphyho o vztazích mezi mezinárodními organizacemi a industriálními změnami nabízí vzácné historické pojednání o *global governance* – řeší roli mezinárodních organizací, kterou hrály ve stále snazším rozšiřování a rozvoji industriálního řádu od pol. 19. století. Stejně jako Cox, Murphy používá své analytické nástroje ze Gramsciho sociální teorie.

Další postoj k dané problematice nabídl Paul Cammack a jeho klasické marxistické dílo zabývající se (Wilkinson 2005: s. 7) řešením role Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v managementu globálního

kapitalismu či Caroline Thomas se svojí kritikou role globálních ekonomických institucí v trvalé lidské nejistotě.

Poslední téma se vypořádává s možnou budoucí podobou *global governance*. Práce autorů nabízí kritiku převažujících modelů systému a ukazuje možnost, stejně jako formu a funkci alternativních modelů. Velmi se liší od prvního a druhého uvedeného tématu výše a naopak je těsně spojeno s předešlým, třetím tématem. Usiluje o vytvoření *global governance* od základů: spojit potenciál rostoucí globální občanské společnosti jako prostředek k rozvoji demokratických, reprezentativních a odpovědných systémů vládnutí. tato lit. Dobrý vliv na *global governance* vidí v postupné inkluzi NGOs z periferií meetingů světových organizací (Wilkinson 2005: s. 8).

Robert O'Brien, Anne Marie Goetz, Jan Aart Scholte a Marc William se zabývají výzkumy rozvoje vztahů mezi WB, IMF a WTO a globálními sociálními hnutími (GSMs). Jejich nepřetržité výzkumy odhalily, že rozpor mezi multilaterálními ekonomickými institucemi (MEIs) a GSMs, měl pouze malý vliv na praxi a procedury MEIs, většinou byl omezen na malé institucionální modifikace spíše než na podstatné inovace užití politiky. Říkají, že pokračovat v takových soubojích bude mít jen malý krátkodobý vliv, v dlouhodobém horizontu však vidí možnost pro pokračující další změny, které mohou mít účinek na zásadní pluralizaci struktur vládnutí každé MEI (Wilkinson 2005: s. 8)

5. OSN

Nejvýznamnější organizací v souvislosti s *global governance* je bezesporu Organizace spojených národů, jež vznikla na základě konference v San Franciscu na jaře 1945. Charta OSN stanovila velmi přísné podmínky, které musejí splňovat státy chtějící se připojit k Organizaci. Mezi tyto podmínky patřilo zřeknutí se použití síly, kromě sebeobrany, pokojné řešení

mezinárodních sporů, dodržování lidských práv a základních svobod, právo na sebeurčení aj. Základním principem fungování tohoto systému je systém kolektivní bezpečnosti, tedy ne již pouze sledování národních zájmů a udržování mocenské rovnováhy. Kolektivní bezpečnost představuje myšlenku, že agresi se nejlépe čelí společnou akcí více států. Státy, které se zaváží ke vzájemné obraně, jsou pak schopné odradit od agrese, případně potrestat narušitele mezinárodního pořádku. Aby byla kolektivní bezpečnost efektivní, je potřeba, aby si státy byly rovny a ochotny nést náklady a odpovědnost spojené se vzájemnou obranou. Musí také existovat orgán, který disponuje jak morální autoritou, tak vojenskou kapacitou pro podniknutí účinné akce (Heywood: s. 191). Přestože OSN je zcela jistě na mezinárodním poli uznávanou autoritou, zatím nelze tvrdit, že by splnila očekávání svých zakladatelů.

Jádrem struktury OSN je Valné shromáždění jehož členy jsou všechny členské státy Organizace, přičemž každý z nich disponuje jedním hlasem. Důležitá rozhodnutí musí schválit dvě třetiny členů Valného shromáždění, nejedná se však o vynutitelné mezinárodní právo, ale pouze o doporučení. Nejvýznamnější orgánem OSN je Rada bezpečnosti, na kterou spadá hlavní míra odpovědnosti za udržování mezinárodního míru a bezpečnosti. Rada má 15 členů, pět stálých (USA, Rusko, Čína, Velká Británie a Francie), z nichž každý má právo vetovat rozhodnutí přijatá všemi ostatními členy, zbylých deset členů je voleno Valným shromážděním na dobu dvou let. Složení Rady bezpečnosti je stále více kritizováno, protože dosud odráží rovnováhu sil mezi mocnostmi tak, jak byla po 2. světové válce a neodráží sílící postavení řady dalších zemí.

Soudní moc je vykonávána Světovým soudem (dříve Mezinárodní soudní dvůr), jenž se skládá z 15 soudců volených na 9 let Radou bezpečnosti a Valným shromážděním. Rozhodovat však může pouze, pokud mu státy své spory předloží. Jurisdikci soudu je ochotna uznat jen asi třetina členských států OSN.

Výkonným orgánem Organizace je Sekretariát v čele s generálním tajemníkem, který v bezpečnostních otázkách jedná na základě vůle Rady

bezpečnosti. Podstatným spôsobom je schopný mať vliv na zaměření a status celé organizace. Na činnost Organizace má také vliv řada dalších organizací jako např. Světová zdravotnická organizace (WHO), Mezinárodní fond pro pomoc dětem (UNICEF), Mezinárodní organizace pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) a Vysoký komisař OSN pro uprchlíky (UNHCR), přičemž všechny tyto odborné organizace jsou řízeny Hospodářskou a sociální radou.

V kontextu *global governance* je OSN značně omezena tím, že může činit pouze to, co jí dovolí členské státy, zejména pak stálí členové Rady bezpečnosti. V důsledku tohoto omezení je hlavním významem OSN to, že poskytuje jasný mechanismus pro pokojné řešení sporů mezi státy. V tomto ohledu přinesla činnost Organizace významné úspěchy (např. příměří mezi Indií a Pákistánem v r. 1959, udržení míru v belgickém Kongu v r. 1960 aj. (Heywood: s. 192). Po větší část historie OSN však byla její činnost výrazně ovládána bipolární konfrontací za studené války, kdy proti sobě stály dva stálí členové Rady bezpečnosti USA a SSSR. Intervence v Koreji tak byla možná zejména díky tomu, že SSSR na čas vystoupilo z Rady bezpečnosti, aby tak demonstrovalo svůj nesouhlas s vyloučením komunistické Číny. OSN nečinně, bezmocně přihlížela situacím jako byla kubánská krize r. 1962, sovětská intervence do Maďarska r. 1956, Československa 1968 či Afghánistánu r. 1979. Neměla také nijak zásadní vliv na následky arabsko-izraelských válek v letech 1948, 1956, 1967 a 1973.

Po skončení konfliktu Východ-Západ se tedy mnozí domnívali, že OSN vstupuje do nové éry své existence a bude efektivním nástrojem k vytvoření jednotného světa. Intervence v letech 1990-1991, kdy se OSN snažilo vypudit Irák z Kuvajtu, byla důkazem toho, že Organizace je již schopna efektivně odstrašit agresi a působit pozitivně v kontextu udržování míru. Jen o několik let později v r. 1994 však OSN značně zklamala pouhým přihlížením na genocidu ve Rwandě, o dekádu později pak odmítla intervenovat do súdánské provincie Dárfúr. Taktéž americká intervence v Somálsku s podporou OSN neskončila úspěchem a po neslavném odchodu vojáků r. 1995 ze země konflikt mezi tamějšími diktátory pokračoval. Nekončící boje v Jugoslávii

ukázaly neúčinnost sjednaných příměří či sankcí, které byly za podpory OSN uvaleny na Srbsko. Nemluvě o zásahu USA v Iráku r. 2003, který byl započat i přes odpor hlavních členů Rady bezpečnosti.

Kde však hledat příčiny řady neúspěchů OSN? Po skončení studené války, kdy bylo rozložení sil nasnadě, se OSN dostala do značných nesnází, protože se vynořila celá řada nových konfliktů a problémů. Namísto, aby se Organizace stala předním představitelem směřování nového světového pořádku, začala se sama topit ve svých vlastních problémech. Mnoho států, které přestaly být ohrožovány bipolárním konfliktem najednou nechtělo přispívat svými zdroji pro zajištění kolektivní bezpečnosti či na obranu států na opačném konci světa. Tento izolacionismus byl mimo jiné jednou z příčin nemožnosti společného postupu členských států EU v Bosně a odradil USA od včasnějšího zásahu v této věci. Podobně jako v bipolárním světě za studené války, je i dnes ve světě unipolárním stavěno OSN do pozice mimo hlavní důležitost. USA nejsou spokojeny s neúměrnou finanční zátětí, která na ně dopadá, stejně nesou nelibě pokusy OSN omezit je při sledování legitimních bezpečnostních cílů. Zatímco bipolární konflikt dříve jasně určoval hlavní roli OSN, tedy udržení míru ve světě zmítaném tímto konfliktem, dnes není přesně definovaná role, kterou by OSN mělo hrát v dynamickém světě globálního kapitalismu, kde jsou konflikty často způsobované nerovnou distribucí bohatství a zdrojů. (Heywood: s. 193) Velkou nevýhodou je pro OSN fakt, že nemá ekonomický vliv, zatímco moc ostatních ekonomických organizací neustále stoupá. I přes mnoh slabin Organizace připouští i její silní kritici, že stále určitou úlohu plní (Heywood: s. 194).

Objevila se spousta nových aktérů, kteří se stále více podílejí na správě globálních záležitostí. Vzkvétající nevládní sektor se angažuje v nesčetných aktivitách od dobře známých rolí jako je pomoc při následcích katastrof a zmírnění chudoby až k implementaci mikroúvěrových a mikrofinančních programů.

4 ZÁVĚR

Jedním z hlavních rysů současného systému globálního vládnutí je bezesporu stírání hranic mezi soukromými a státními institucemi, vnitrostátními a mezistátními záležitostmi. Privátní sektor prošel značnými změnami týkající se zejména jeho ekonomické síly, což vede k nárůstu jeho moci a schopnosti ovlivňovat celou řadu různých úrovní vládnutí (Blahož 2004: s. 27). Otázkou zůstává, zda je v některých případech evidentní převaha soukromého sektoru nad veřejným dobrá či nikoliv. Ještě donedávna jsme byli zvyklí na to, že veřejný sektor má více či méně pod kontrolou sektor soukromý. To, že jsme se dostali do situace, kdy už tomu často takto není, ovšem nemusí nevyhnutelně znamenat negativní dopady na veřejný sektor.

Podle mého názoru je obecně velká výhoda konceptu vládnutí v tom, že není jednoznačně omezován pevně stanovenými pravidly a institucionálními rámci, ale neustále měnícím se, pružným procesem, který je schopen flexibilně reagovat na nově vzniklé situace a na základě zkušeností s osvědčenými postupy si sám vytváří modely efektivního jednání a reakcí. Rozsáhlým propojením soukromého a veřejného sektoru je proces vládnutí založen na nepřetržitých interakcích mezi jednotlivými institucemi.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

BLAHOŽ, Josef : *Koncept procesu vládnutí v Evropské unii*. In: Aplikované právo, 1/2004.

DINGWERTH, Klaus and PATTBERG, Philipp: *Global Governance as a Perspective on World Politics*. In: *Global Governance* 12, 2006.

GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta*. Mladá fronta, Praha 2001.

HEWSON, Martin and SINCLAIR, Timothy J. (ed.): *Approaches to global governance theory*. State University of New York Press, Albany, USA, 1999.

HEYWOOD, Andrew: *Politologie*. Aleš Čeněk, Plzeň 2008.

JESSOP, Bob: *The Rise of Governance and the Risks of Failure: the Case of Economic Development*. In: *International Social Science Journal*, 50 (155), 1998.

MEZŘICKÝ, Václav: *Perspektivy globalizace*. Portál, Praha 2011.

ROSENAU, James N. and CZEMPIEL, Ernst-Otto: *Governance without government: order and change in world politics*. Cambridge University Press, Cambridge, GB, 1992.

SUHR, Michael: *Robert E. Keohane: současný klasik*. In: Neumann, B. Iver, Waever, Ole (ed): *Budoucnost mezinárodních vztahů*. Centrum strategických studií, Brno 2005.

WILKINSON, Rorden (ed.): *The global governance reader*. Routledge, New York 2005.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

LNĚNIČKA, Libor: *Globalizace a její geografický rozměr* - <http://is.muni.cz>

PEHE, Jiří: *Totální levicový kosmopolitní nesmysl* - <http://denikreferendum.cz>